

Az ideál mint mértékegység

© VÖRÖS Klára

Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar, Kaposvár

voros.klara@ke.hu

A végtelenre nyitott lény

Az ember befejezetlen. Nyitott folyamatban él, múltja csupán előtörténet. Megértése nem lezárható. Mert bár élni, csak egyféleképpen tudunk: a magunk módján, de állandó változásban, valahonnét valamerre tartva. Közben kérdéseket feltéve: ki vagyok én? Szeretem-e azt, aki én vagyok? Vannak-e céljaim? Az út közepén nem adtam-e fel terveimet? Ha elértem őket, jobbá váltam-e? Boldog vagyok-e?

Az ember a nagysága következtében befejezhetetlen. Mert egy ásvány olyan, amilyenek létrejötte. Önmagától semmilyen változásra nem képes. Nem tud szebb külsőt ölteni: a kavicsnak nincs ünneplő ruhája. A növény növekszik, szaporodik, de egy kijelölt pályát jár be. Amikor elültetünk egy magot, pontosan tudjuk, milyen lesz kifejlődött korában. Az állat cselekedni és érezni is képes. De a köréből ő sem tud kitörni, mert nem tudatos, hanem ösztönös, programozott az élete. Az ember azért magasabb rendű lény, mert megkapta azt a különleges adományt, hogy mindig tud változtatni, mindig tud jobbá válni. A tökéletességet mi sem birtokoljuk, de tudjuk magunkat fejleszteni, mindent tudunk jobban csinálni.

Az ember nyitott a végtelenre. Sok tényezőtől függ, mivé válik. Például a céljaitól, az eszményeitől. George Bernard Shaw, amikor megkérdezték, melyik nagy történelmi alak sorsát élte volna meg, melyik szeretett volna lenni, azt válaszolta, ő leginkább az a George Bernard Shaw szeretett volna lenni, akivé végül nem vált. Erről az életérzésről, a számvetésről, az egykori nagy tervekkel való szembesülésről azt írja Kosztolányi „...Hogy jaj! valaha mit akartam,/Mert nincs meg a kincs, mire vágytam...” (Boldog szomorú dal). A fiatalkori énünk eszményi világával szemben a megélt élet ürességről számol be Karinthy egy saját fiatalkori alteregójával való fiktív találkozást megörökítve (Találkozás egy fiatalemberrel). Az értékrendek módosulása, szándékaink, hajtóerőink értéktelenedése fájdalmas, ha a gyermekként átélt lételjesség szemszögéből nézzük. Shaw, Kosztolányi, Karinthy, s mi mindannyian szüntelenül arra érzünk készletet, hogy valamely ideál megvalósítása érdekében lépéseket tegyünk, fejlődésünk érdekében értékek, célok mellett döntsünk. Ha nem lennének céljaink, kavicsként vagy ösztönlényként élnék.

A kiteljesedés kényszere és az ideál mint mozgatórugó

A kiteljesedéshez formálnunk kell életünket, s fejlődésünk mércéje az ideál. Az ideál olyan vezérlő elv, választott cél, amely arra sarkall, törekedjünk képességeink, lehetőségeink kihasználására. Emberre jellemző kényszer. Az emberi élet elképzelhetetlen ideálok nélkül. Életünk sikerességét, boldogságát az áhított célokhoz, az ideálokhoz, vágyakhoz mérjük. Az ideál felismert, megnevezett, vágyott érték, amelytől a kiteljesedésünket várjuk.

Vágyunk, boldogságunk elérhető, mert először is: van értelmünk. Az ember nem csak az anyagi világban él, hanem gondolataiban, képzeletében, igazságkereséseiben. Másodszor: vágyunk, boldogságunk elérhető, mert van szabadságunk. A szabadság arra való, hogy választani tudjunk különböző javak és célok között; előnyben részesítsünk olyan dolgokat, amelyek alapján dönteni fogunk. Harmadszor: vágyunk, boldogságunk elérhető, mert akarjuk. Az akarat arra való, hogy cselekedjünk és a vágyaink irányába haladjunk. Fontos, hogy akarjunk valamerre menni. A céljaink, az ideáljaink fejlődése vagy megrekedése révén vagyunk azok, amivé lettünk.

Egyedül az ember alkalmas arra, hogy tudatos változást idézzon elő a világban. Ha nem így lenne, életmódunkban ugyanúgy nem lenne változás, mint például egy őskorban élt és egy mai hangya alapvető életmódja között. Egy hangya nem tud tökéletesíteni létmódján míg az ember mindig tud valamit jobban csinálni, mindig tud jobbá válni.

Az embernek magának kell döntenie céljairól. A siker és kudarc, boldogság és szomorúság, jó és rossz közötti választás egyik mozgatórugója az ideál. Az ideál az élet tengelye. Személyiségünk fontos állapotjelzője: szellemi, lelki működésünket befolyásolja. Az ideálokat, eszméket nem tapasztaljuk meg magunk körül, azok a valós életben nem szemlélhetők, csak a művészetben át. Legtöbbször a művészet láttatja meg velünk vezérlő elveinket. Mint *Babits* (1936) írja: „*A világirodalom az emberiség tudatra ébredése.*”

Az életünket jobbá tevő művészet

Vagyok annyira szkeptikus az emberrel szemben, hogy azt gondoljam, ha a művészetnek nem lenne életsegítő szerepe, praktikuma, akkor nem lenne tartósan és egyetemesen jelen az emberiség életében. De vagyok annyira elfogult az emberrel, hogy azt gondoljam, az ember lényege az, hogy alkosson, teremtsen: harmóniát, értéket, katarzist vigyen létezésébe, hogy lelki élményeken keresztül tükrözze a valóságot. Élet és művészet kölcsönösen tisztelik egymást. Szöveg és élet átjárható. Minden irodalmi hős egy darab emberiség. Életünk a tények világában zajlik, de kísér minket egy titokzatos fluidum, a művészi élmény.

A művészet számos funkciója (gyönyörködtet, szórakoztat, nemesebbé tesz, vágyakat teljesít be, önkifejező, eszméket népszerűsítő, megismerő, tanító, ábrázoló, emléket állító, elmesélő) mellett, számomra az egyik legfontosabb a segítő funkció. Az, hogy egy-egy mű segíthet visszatalálni az életbe. Azzal például, hogy megtanít kérdezni. Mert aki befogad egy történetet, az egyúttal válaszokat fogad be, hogy aztán magára kérdezhessen. *Gadamer* így ír erről: „*Az igaz, hogy a szövegek nem úgy szólnak hozzánk, mint egy Te. Nekünk, a megértőknek kell őket előbb megszólaltatnunk. De láttuk, hogy az ilyen megértve megszólaltatás nem valami magától adódó önkényes kezdeményezés, hanem maga is kérdésként vonatkozik a szövegben várt válaszra*” (*Gadamer*, 1984:264). Amikor kapcsolatba kerülünk egy művel, saját önkimondásunk kérdéseit kutatjuk. Segít a műalkotás az eltérő perspektívák meglátásában, megértésében is. Abban is, hogy megtanuljunk reprodukálni, vagyis az olvasottra úgy tekintünk mint megtapasztalt eseményre, s a mentális konstrukcióra mint jelenlevőre. Az orientációs pontok biztosságát is nyújtják a többnyire felismerhető szerkezetben létező műalkotások, szemben azzal, hogy életünk topográfija gyakran bizonytalan. A történetnek bizonyosan van első és utolsó mondata, míg saját életünk ezen mondatairól sokunknak nem lehet tudomása.

A műalkotás identifikációs eszköz, segít beszélni magunkról. A műalkotás azonban lényegét tekintve excentrikus képződmény. Nem önmagáért létezik, hozzáférhető kíván lenni. *Prohászka Lajos* a történet kultúrahordozó szerepéről úgy fogalmazott, „*a szellem kultúrában ölt testet és történetben él*” (Prohászka, 1946).

Az ember néha azért vesz kezébe könyvet, hogy mintát kapjon, más mit tett hasonló élethelyzetben. Az európai regények zöme eszköztárként kínálja magát és a szereplők életpróbáinak útját. Ennek az útnak a bejárása maga a cselekmény, és ezáltal bontakozik ki a karakter. Célja tehát lehet egy konkrét megoldás keresése, de az olvasás során azt is megtapasztalhatja, a cél valójában az átélés, a behelyeződés, a folyamat. Mint Mózes történet. Vándorlása végén megértette, mi volt a valódi cél. Nem az Ígéret földjének elérése, hanem a negyven éven át tartó útkeresés közbeni megtisztulás.

Ideálkeresés a regényekben

Az irodalmi művek felfoghatók példázatoknak is, melyekben a szöveg és az élet egymásnak megfeleltethető. Olyan konstrukciók, melyek kifelé mutatnak, látószöveget adnak át. Az emberi szellem akaratai, törekvései, raktározódnak el bennük. Talán nem túlzás azt mondani, hogy minden regénytől jobbra lehet válni. A regény bölcsélet, lélektan, mely a létezését életre kelti. Még ha egyet is értünk *Heideggerrel* abban, hogy „*senki sem képes magára venni a mások meghalását*” (Heidegger, 1989:415), de átélni, s belőle új létezés formálni, csak a mű befogadója képes. Minden műalkotás a leírt formáján túl számtalan virtuális verzióban létezik. A mű ott kezdődik, ahol funkcionálni kezd a szöveg (Genette, 1996). Ha a regény csak írva létezne, s olvasva nem: szöveg univerzuma lakatlan lenne.

A regény származástörténetében benne foglalják a krónika és a hősné, alapvető jellemzője a történetmondás, a mesélés. A regényeknek ugyanúgy nincsenek törvényszerűségei, mint az ember kiteljesedésének. A regény eszmevilág. Mit is teszünk akkor, amikor a főhős vagy valamely szereplő sorsát összevetjük a magunkéval? A közöset keressük. Még akkor is, ha a regénybeli alak Szentpéterváron él én meg Kaposváron. Akkor is, ha a főhős a katonai alreál gimnáziumba jár, én meg a tanítóképzőbe. Egy a probléma: a szorongás, a magány. A regényben csupa egyedi hős, az emberek között csupa egyedi létező, mégis típusokban gondolkodunk. A művészet egyénít, és ezekből mi típusokat ismerünk fel. Analógiahalmazok a regények. Amikor hasonló tapasztalatok vannak jelen (műben és olvasóban), de két perspektívából, akkor ezek a hasonlóságok értelemképző szerepet kapnak. A művek úgy adnak át tapasztalatokat, hogy felkínálják a saját megoldásokon való töprengés lehetőségét is.

A biblioterápia azért működőképes, mert azt használja fel, hogy ugyanolyan súlyos kérdésekkel foglalkozhat mű és olvasója. Megrendülten néz szembe az alkotással: rólam szól? Az irodalmi művek alakjainak tetteihez, életéhez hozzá tudjuk mérni életünket, tetteinket. Akhilleusz ideálja a dicsőség. Hősi haláláról olvasva saját lehetőségként éljük meg sorsát vállaló bátorságát. Odüsszeusz találékonysága arra ösztönöz minket, hogy életünk vizsgálatánál megkérdezzük, elég bölcsék és kíváncsiak vagyunk-e? Antigoné embersége, lelkiismerete feltámasztja bennünk a vágyat: gondoljuk át a cselekedeteink feletti erkölcsi ítéleteinket. Arany János eszményi hőse, Toldi az érdekek kibékíthetőségének, az egység ideálját testesíti meg. Robison eszményi célja abból a gyakorlati törekvésből fakad, hogy életlehetőségeit a civilizáció megtöbbszörözze, életminőségét gazdagítsa. Fielding

hőse, Tom Jones az emberré érés folyamatát járja be előttünk, hibáit fokról-fokra legyőzve tökéletesedik. Tolsztojtól azt az ideált kapjuk, hogy az az értékes élet, mely a közösség hasznára van.

A továbbiakban, két alkotás kapcsán, azt vizsgálom, az olvasó miként közelítheti/távolíthatja magát, életét az elbeszélőkhöz.

Úgy vélem, mielőtt arról döntenénk, életünkben mi a jó és mi a rossz, talán az utolsó kontroll az, ha a döntés vezérelvéül az ideáljaink értékelését választanánk. Ha életünk erkölcsi elvévé, kiteljesedésünk mértékegységévé az ideáljainkat tennénk. Mert emberi sajátosság, hogy magunkat, érzéseinket, tetteinket az ideál fényében vizsgáljuk. Annak a dolognak a fényében, amely a céljainkat meghatározza. Amely célokra aztán ráhangoljuk szándékainkat, óhajainkat, így az elképzeléseink meghatározzák cselekedeteinket, s a célok keresztülvitele életformává válik. Ez egy eszményi életút sémája. De a regények többsége éppen arról szól, hogy nincs eszményi életút. Mint ahogy ezt Németh László regénye, az *Iszony* is tanúsítja. Azokat a konfliktusokat, veszélyeket írta bele Németh László, amelyeket az olvasó úgy olvashat ki belőle, mint saját életében is jelen lévő kataklizmákat. A biblioterápia hatása többek között abban rejlik, hogy gyakorta az, aki nem tud alkalmazkodni helyzetéhez, feladataihoz, az alkalmazkodni képes egy történet menetéhez, a szereplő cselekedeteihez. *Németh László* a főhősön keresztül hagyományozza ránk a regény olvasását (*A magyar irodalom története*, 1966:519). A regény főhőse arról a folyamatról számol be, amelyben lehetőségeinek korlátaival szembesült napról-napra. A regényben két különböző értékrend alapján tűzi ki céljait egy házaspár. Ha létezne hiteles ideáljuk a házasságukról, együttélésükről, azok előrevinnék, kitöltenék életüket. De a két lelki aspektus miatt, a rákényszerített társas lét miatt, ezek egyikük életében sem tudnak megvalósulni. A társasági életet kedvelő Takaró Sanyi és az emberidegenségben, szemlélődő magányban élni kívánó Kárász Nelli korlátként tapasztalja meg a másik céljait. Eltérő vízióik és motivációik mentén fogalmazzák meg boldogság utáni vágyukat. Egymás társaságában elveszítették saját lényegüket, identitásukat. Házasságuk a látszólagos ideál eredménye: szerették volna elhinni, hogy önátadásuk eredményre vezet, de a regény annak a krónikája, hogy önbecsapás nélkül nem lehet azonosulni látszólagos vagy hamis ideálokkal.

Egy eszményi nő, tele irgalommal, így áll előttünk Kárász Nelli a regény elején, mégis majdnem olyanná válik, mint akiből kiveszett szinte minden emberi. A regény utolsó lapjai azonban arról adnak hírt, hogy a főhős visszatalált elveszett önmagába, a másokért való szolgálatba.

A regény biblioterápiás feldolgozása abban nyújthat segítséget a befogadónak, hogy ne egyedüli traumájaként élje meg nehéz élethelyzeteit, hanem a másokkal is megtörtént kapaszkodóját lássa az olvasott műben. Igen, van, hogy a felidézett én jelentősen különbözhet a jelenlegivel, vagy a vágyottal. Van rá példa, hogy akkora a hermeneutikai távolság önmagunk értelmezésében két-két életszakaszunk között, mintha nem is velünk játszódna le ugyanaz az élet. Az önazonosság stabilitása azonban visszanyerhető.

A boldog ember című *Móricz mű* is hatásos eszköze lehet az énfelépítésnek. Az önmegértés legjobb módszere a létmegértés. Vagyis az az aktus, ahogy az olvasó a saját létét a regénybeli figurához képest határozza meg. Amikor önmaga életét a másik életének megfigyelésével értelmezi, pontosabban a másik életét átélve, abban és abból figyeli a sajátját. Egyszerre akarja a regénybeli szereplő életét és a maga életét is megérteni. Identitását a regényalak történeteiből, fejlődéséből építi fel.

A másik életébe való belelátás útján történő énfelépítésnek legadekvátabb műfajai az életrajzi elbeszélések. Mert minden önéletírás a bizonyágtétel igényét is

hordozza. Mint Joó György hevülete, aki felkeresi „Zsiga bátyját”, hogy írjon életéből egy szép regényt. Küldetést érez, hogy példázatával üzenetet juttasson az emberekhez. Arról, hogy egy biztonságos életforma, az egyetlen világ változatlanágában gyökeret eresztett lét növeli az életerőt. Helyzeti energiát ad, különböző célok eléréséhez. A személyiség rendezett állapotának jelzője a boldogság. Látszólag arról az alázatról tesz vallomásos hitet, hogy az árvaság, nyomorúság, gondok ellenére is lehet valaki boldog. De valójában kontemplált a történet elmesélése. Valójában csak a kontraszt kedvéért mesél boldogságáról Joó György, azért, hogy „*hadd lássák az urak, hogy ez nincs jól. Jobban vót azelőtt*” (Móricz, 1985:19). Pszeudo-boldogság ez. A boldog ember is rájön, hogy nem úgy él, ahogy szeretne, hogy valódi tapasztalatok helyett csak gondolataiban létezik a boldogsága.

Az olvasó világosan tudja, az első beszélgetéstől kezdve, hogy itt megszépített keserves napok fognak parabolát adni a boldogságról. Amikor az emlékező a távoli aranykorról szól, egyúttal megnevezi a balsorsú jelen hiányosságait és annak okait. Az egykori megelégedettséget kívánja visszamesélni életébe. Azért kéri múltjának rögzítését, hogy erről a talajról elrugaszkodva szerezhesse vissza saját és faluja boldogságát. Története elmondásával teremteni akar, mert a boldog ember az, aki ura életének (Móricz, 1985:416-417).

Él bennünk egy vágy az ideák teljesülése iránt. Hogy a szabadon elhatározott cselekedeteink jó célokat szolgáljanak, mert a rosszak zsugorítanak. *Domokos Áron* több, mint száz olyan oldalt kutatott (Domokos, 2013), amelyek aforizmákat, idézeteket, „instant bölcseleteket” kínálnak az ember számára kapaszkodóként, a pusztá semmibe belezuhanás helyett. Az ember keresi azt a világot, amelyben tiszta állapotok, pozitív morál van jelen.

Történetekből áll az életünk, de vajon hányat tudunk elmesélni magunkról? Az Iszony és A boldog ember narratív identitásai az önértelmezés lehetőségeit teszik láthatóvá.

Az ideál célokat ad. Formál, alakít, megfogalmazza azt, amit valóra szeretnénk váltani. Létezik hiteles és hamis ideál. A hiteles ideál előre viszi, érettebbé, jobbá teszi, kitölti az életet. A hiteles ideál emberi méretű, meghatározható, megfogható célokat ad, olyanokat, amelyek megfelelnek az igényeinknek, amelyekkel önbecsapás nélkül azonosulni tudunk. A hiteles ideál céljai arra készítetnek, hogy a lehetőségeinket, képességeinket teljesen kihasználjuk. A hiteles ideál úgy hat az életünkre, hogy követésétől kezdve erőt érzünk magunkban arra, legyőzzünk minden akadályt, ami életcélunk megvalósításának útjában áll.

Amikor gondunk van, sorra vehetjük, milyen kiutakat találtak már erre a regénybeli alakok. Amikor boldogok vagyok, mert elértünk egy célt, nemcsak a sikernek örülünk, hanem annak is, hogy ekkor olyannak tudhatjuk magunkat, amilyennek szeretnénk. Ideálokat követek. Olyan mintákat, amelyek segítenek a szorongás, a bizonytalanság legyőzésében, és amelyek segítenek a saját utunkra találni.

Irodalomjegyzék

- BABITS Mihály (1936). *Az európai irodalom története*. Budapest: Nyugat Kiadó és Irodalmi Rt.
- DOMOKOS Áron (2013). Instant bölcsességek és olvasási stratégiák. In Karlovitz János Tibor (szerk.), *Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején* (pp. 268-275). Komárno: International Research Institute.
- GADAMER, Hans-Georg (1984). *Igazság és módszer: egy filozófiai hermeneutika vázlata*. Budapest: Gondolat.
- GENETTE, Gérard (1996): Az elbeszélő diskurzus. In Thomka Beáta (szerk.), *Az irodalom elméletei I.* (pp. 61-98). Pécs: Jelenkor.
- HEIDEGGER, Martin (1989). *Lét és idő*. Budapest: Gondolat.
- A magyar irodalom története* (1966). VI. kötet, 1919-től napjainkig. Budapest: Akadémia.
- MÓRICZ Zsigmond (1985). *A boldog ember*. Budapest: Szépirodalmi.
- NÉMETH László (1999). *Iszony*. Budapest: Európa.
- PROHÁSZKA Lajos (1946). *Történet és kultúra*. Budapest: Egyetemi Nyomda.